

Tavaszy Sándor kálvinizmusa

Kivonat

A trianoni lelki apátiát követően – ebben a speciális magyar kisebbségi helyzetben – egy új irányzat fejlődött ki, a transzilvanizmus, mely a megváltozott társadalmi körülmények okán újra értelmezte és megfogalmazta az erdélyi magyar társadalom jövőképét. Ennek része a 20-as évek teológiai úrkeresése – elsősorban Tavaszty és Makkai munkássága – amely egyrészt megpróbálja a kálvinizmust a transzilvanizmus szolgálatába állítani, másrészt a kálvinizmusnak keres új célt az erdélyi társadalomban. A kálvinizmus világnézeti vizsgálata transzilvanista háttérrel, Tavaszty publicisztikájában egyéni látásmódot eredményezett.

Az előadásom címe *Tavaszy kálvinizmusa*, azonban még mielőtt elkezdenék erről beszélni, kénytelen vagyok néhány pontosítást megtenni a címmel kapcsolatosan. Először is egy ilyen jellegű előadás nem ad lehetőséget arra, hogy a Tavaszty életművet teljes hosszanti időintervallumában végig elemezzem, kiemelve annak kálvinista vonásait, ezért itt most csupán egy reprezentatív évre – az 1925-ös évre – korlátozom kutatásomat. Hogy miért 1925? Azért, mert a Tavaszty bibliográfiát vizsgálva egyrészt ebben az évben jelent meg a *Világnézeti kérdések* című műve, másrészt ebben az évben több mint tíz publikációjában foglalkozik a kálvinizmussal. Ezen belül is az erdélyi magyar kálvinizmus különböző aspektusaival. Azt hiszem ezzel elérkeztem a második olyan kérdéshez, ami pontosítást igényel. A 19. század második felétől kezdődően az európai protestáns közösségek elkezdik újra felfedezni Kálvint és tanait – nemcsak teológiailag, hanem az élet más területein is (kultúra, politika, gazdaság stb.) mértékadónak és meghatározónak tartják. A kálvini tanok újrafelfedezését nevezzük neokálvinizmusnak. Az Abraham Kuyper munkásságával fémjelzett történelmi kálvinizmus nemcsak Hollandiában, hanem az Egyesült Államokban is osztatlan sikert aratott protestáns körökben. Sebestyén Jenő szellemi irányítása alatt ez meghonosodott Magyarországon is. A Kálvin-reneszánszot nagyban segítette az 1909-es ünneppsorozat, amit a reformátor születésének 400-ik évfordulójára szerveztek Európa szerte. A reformáció szellemiségéhez és teológiájához való visszatérés vágya több szellemi mozgalmat is elindított, többek között Debrecenben is létrejött egy megújulási törekvés, melyet Koncz Sándor lelki kálvinizmusnak nevezett el. Kolozsvár sem maradha-

tott ki ebből a sorból, az itt kialakult Kálvin-megújulást hitvallásos kálvinizmusnak, konfesszionális kálvinizmusnak vagy – ahogy erre Makkai Sándor utalt – öntudatos kálvinizmusnak szokták nevezni. Engedjék meg nekem, hogy Erdélyben a két világháború közötti kálvinista eszmerendszert egy másik gyűjtőfogalommal transzilvanista kálvinizmusnak nevezzem. Ahhoz, hogy ezeket az egyedi kálvinista stílusjegyeket felismerjük, szót kell ejtenünk arról is, hogy mitől lesz ez transzilvanista.

A *transzilvanizmus* a Trianon utáni erdélyi speciális magyar kisebbségi helyzetben az az új eszmerendszer, amely a megváltozott társadalmi körülmények okán újraértelmezte és megfogalmazta az erdélyi magyar társadalom jövőképét.

A kálvinista, ha ráadásul erdélyi is, sok mindenben kételkedő ember, de egyet rendületlenül hisz: a predestinációt. „Így rendeltetett”¹ – állítja Kós Károly. Ez a kijelentés akár rövid summázása is lehet annak a lelkiségnek, amely végig kísértte a két világháború közötti erdélyi társadalom gondolatiségét.

Ugyanakkor a transzilvanizmus meghatározása nem ilyen egyszerű kérdés. Mind a mai napig vitatkoznak róla történészek, társadalomkutatók, irodalomtörténészek, hogy valójában mit is jelent a transzilvanizmus. Bár sokan megpróbálkoztak a transzilvanizmus definiálásával, a mai napig nem alakult ki egy olyan egységes „transzilvanista uniformis”, ami képviselőire kivétel nélkül, egységesen alkalmazható lenne. A problémát nemcsak a definíció egzakt megfogalmazása jelenti, hanem az a tény is, hogy olyan különböző területeken – irodalom, politika, oktatás, gazdaság, filozófia és teológia – fejtette ki hatását, amelyek bár lazán kapcsolódnak egymáshoz, egyediségükben összehasonlíthatatlanok. A transzilvanizmus alapelveiben magán hordozza az erdélyiség stílusjegyeit, és ezáltal az egyéb magyar vagy európai irányvonalaktól jól látható módon megkülönböztethető, mégis, a belső összehasonlító vizsgálatokban már nem mutatható ki a transzilvanisták közötti gondolati folytonosság. „A kezdeti nehézség mindjárt az, hogy a transzilvanizmus fogalmának pontos, világos, koherens, egyértelmű és mindenki által egyaránt elfogadott definícióját megadni képtelenség.”² Kelemen tanulmányában definíciós példák sokaságát hozza annak bizonyítására, hogy mennyire különbözőek a transzilvanizmus ideológiai és tartalmi meghatározásai. A néplélek természetének alapkoncepciójától a művészeti hitvalláson át a misztikus és messianisztikus jellegig, az irodalmi világtól a provincializmuson át a „ködös és romantikus, megfoghatatlan” elméletig, az

¹ Máriás József: *Magyar szellem, erdélyi szellem*. Irodalomtörténeti jegyzetek. <http://mek.oszk.hu/08500/08506/> (2022. 03. 18.) 60.

² Kelemen Endre: Arról, hogy a transzilvanizmus (miként) Ideológia. In: *Areopolisz – Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok X.* Kiadja Udvarhelyszék Kulturális Egyesület. Székelyudvarhely 2010, 223.

ideológiakritika fogalmainak széles tárháza jellemzi a transzilvanizmust. Kelemen véleménye szerint „a transzilvanizmus ideológia, s mint ilyen, tudományos stúdium tárgyát kellene hogy képezze, nem pedig a szemlélet vagy szubjektív léthelyzet tárgyát. Nézzük egyszer, mit is értünk ideológia alatt. Egy nagyon általános meghatározás szerint: az ideológia olyan mély és átfogó társadalmi reprezentáció, amelynek alapértelme a világban való rendteremtés, az egységre való törekvés, a társadalom belső kohéziójának a biztosítása.”³ Ezek szerint a transzilvanizmus helyes és tudományos vizsgálata az ideológiai realitásában érhető tetten, mely egyfajta interdiszciplinaritást is magában foglal.

Ugyanezen tagoltság jelentkezik a transzilvanizmus irodalmi megítélésében is. Miklósné Zakar Andrea⁴ szerint ennek az eszmerendszernek a körülhatárolása és uniformizálása még az irodalom területén sem lehetséges. Meglátása szerint a transzilvanizmus gondolatrendszerében nagy szerepet kap a kisebbségi létben való helytállás, a szülőfölddel való azonosulás erkölcsse, a történelmi múlt hiteles feltárása és tudatosítása, annak közösségi tudattá való formálása, a helyi, demokratikus, közösségi, együttélési formák kialakítása, sőt még a román–magyar kiegyezés és közös cselekvés lehetőségének keresése is. Makkai Sándor, az erdélyi magyar irodalom elemzésének, alternatíváinak feltárása mentén a következő lehetőséget fogalmazta meg a transzilvanista gondolat előtt. A historizmus útját, amely az elmúlt korszellem ábrázolásához menekül, s a történelmi regény műfajában véli megtalálni a múlt gyökereit, mint a jelen identitásának forrásait. A filozófiára, a filozofikus gondolkodásmódra összpontosító szemlélet – nagyon helyesen – az irodalmat ruhazza fel „megváltó” eszmeiséggel. Fontos ugyanakkor a népi ábrázolásmód kutatása, amely a gazdag néphagyományt tekinti a történelmi múlt ősi gyökerének, s ebből az attitűdből bontja ki a jelen és a jövő várható perspektíváit. Makkai végső soron aktív cselekvést vár el az irodalomtól, melynek segítségével a művészet kiemelkedhet a l’art pour l’art mocsarából.

Erdély gondolkodói nem véletlenül tekintettek elsősorban az irodalomra, hiszen annak közösségformáló és közösségmegtartó szerepét kiemelve, tökéletesen tisztában voltak azzal, hogy az irodalom segítségével lehet legszilárdabban megvetni a szellemi építkezés alapjait⁵ – vallja Cseke Péter.⁶

³ Kelemen Endre: i. m. 225.

⁴ Miklósné Zakar Andrea: A transzilvanizmus kultúrtörténeti jelentősége. *Kultúra és Közösség*, 2007, II–III. szám, 120–123.

⁵ Cseke Péter: *Paradigmaváltó erdélyi törekvések*. Kriterion, Kolozsvár 2003, 119.

⁶ Cseke Péter (1945, Recsenyéd–) irodalomtörténész, eszmetörténész, sajtótörténész, újságíró, költő, szociográfus és egyetemi tanár.

A transzilvanizmus teológiatörténeti vizsgálatát és az alapelvek tisztázását illetően László Dezső⁷ munkásságát tekinthetjük mértékadónak és meghatározónak. Ő ugyanis nemcsak a transzilvanista generáció egyik kimagasló teológiai alakja, hanem írásaiban szisztematikus tudományossággal vizsgálta ezen ideológia alaptéziseit. Az erdélyiség definícióját fogalmazta meg egyik, 1938-ban született írásában. „Mit értek transzilvanizmuson? A Romániában élő magyarság egzisztenciális világnézetét! Ez pedig a következőt jelenti: az emberi közösségek életsikere attól függ, hogy milyen reálishan és öntudatosan tud szembenézni azzal a valósággal, amely őt körülveszi, és amely létét fenyegeti. Az ember szellemi életének gyakorlati jelentősége abban az öntudatos magatartásban van, amellyel a szellem magát szembeállítja a valósággal, és a valóságot szembeállítja magával. Ebből a magatartásból következik az ember világnézete. A világnézet értékét az mutatja, hogy az annak alapján végrehajtott cselekedetek mennyiben szolgálják a világnézet hordozójának életsikerét. A közösség világnézetét mindig az illető közösség vezető elméi alkotják meg, fejezik ki és képviselik.”⁸ A transzilvanizmus ezek szerint mindaz, amit a két világháború közötti erdélyi értelmiség (idesorolandók a kor teológusai is) szellemi síkon megteremtett, és a társadalmi életben gyakorlatilag is meghonosított. Így vált ez fokozatosan világnézetté, mely egynéhány sajátos tartami stílusjegyet is magán hordozott.

Böhm Károly filozófiájának kiindulópontja a protestantizmus eszmevilága volt, ugyanakkor a görög, a keresztyén és a német hagyományhoz kapcsolódó széles távlataival és rendszerező képességével egyetemes kitekintésű gondolkodó, aki erdélyi bölcsletünkben kiemelkedő teljesítményt nyújtott. Kétségtelen tény, hogy munkássága nemcsak a filozófiai bölcsleltre volt hatással, hanem a 20. század elejének teológiai gondolkodásmódját is intenzíven befolyásolta. Erdély három meghatározó református teológusának, Tavasz Sándornak, Makkai Sándornak vagy éppen Ravasz Lászlónak munkásságában is ott találjuk Böhm gondolkodásmódjának lenyomatait. Annak illusztrálására, hogy mennyire volt jelentős Böhm

⁷ László Dezső (1904, Sepsiszentgyörgy–1973, Kolozsvár) református lelképásztor, társadalomtudományi és egyházi író, szerkesztő. Teológiai tanulmányait Kolozsvárt (1922–26) és a skóciai Glasgow-ban (1926–27) végezte. Teológiai gondolkodóként a Karl Barth nevéhez fűződő újreformátori irányzat képviselője. Komoly gyakorlata volt az ifjúság nevelésében. Jelentős egyházi író tevékenységet vállalhat magáénak, életében 910 írása jelent meg, 140 munkája maradt kéziratban; 1172 prédikációját, illetve bibliamagyarázatát írta le, ezek nagy része a *Református Szemlében* jelent meg.

⁸ László Dezső: *A kisebbségi élet ajándékai*. Minerva Művelődési Egyesület, Kolozsvár 1997,124.

hatása az erdélyi, református teológiai gondolkodásmód fejlődésére, hadd idézzem Tavaszty: „Böhm Károly összehasonlíthatatlanul kisebb mértékben hatott a keze alól kikerülő tanári generációkra, mint a theologus generációkra”.⁹

Tavaszty bölcseletének egyik sarokpontja a világnézet kérdése, mely nemcsak a filozófia, hanem a teológia vonatkozásában is központi szerephez jut. Meglátása szerint a világnézet terem lehetőséget az embernek arra, hogy a nagy világmindenségben el tudja helyezni a maga személyét. A világnézet, bár az elme síkjából indul, valójában gyakorlati haszna van. „Tavaszty definíciója szerint a filozófia az élet fenntartásának alapvető biztosítója. Az elméleti meggondolásokból világnézet csak akkor lesz, ha a praxist szolgáló és motiváló érzések és érdekek adódnak hozzá, s ekképpen befolyásolják a világról alkotott elméleti felfogásunkat.”¹⁰ Tonk fontosnak tarja hangsúlyozni, hogy Tavaszty egyszerre volt filozófus és teológus, eszerint filozófiai írásaiban éppen úgy találkozhatunk dogmatikai tételekkel, mint ahogy a teológiájában a filozófiai kérdések felvetéseivel. Talán ezért nem jelentett legyőzhetetlen akadályt számára az, hogy a kálvinizmust mint világnézeti kérdést kezelte. Ezzel csatlakozott ahhoz a 20. századi protestáns irányvonalhoz, amelynek meggyőződése volt, hogy a kálvinizmus túlmutat a maga dogmatikai, egyházszervezeti és hitvallásbeli keretein, és mint társadalomformáló eszmerendszer szélesebb körben fejt ki hatását.

E korszak három említett jeles erdélyi református teológusának munkásságát vizsgálva¹¹ kijelenthető, hogy a két világháború közötti teológiai gondolkodásmód erőteljesen magán hordozza Böhm Károly filozófiai nézetrendszerét. Tanítványai szinte küldetésüknek tekintették „mesterük” örökségének megőrzését és továbbélését. Ezt bizonyítják Tavaszty Böhm koporsójánál elhangzott szavai is: „Engedd meg bölcs Professzorunk, hadd tegyünk vallomást, hogy személyes hatásaidból úgy ismerünk meg Téged, mint aki felett más uralkodó hatalom nem volt, mint az öntudat biztonsága, más érték, mint a szellem önértéke, más életforma, mint a szeretet parancsa! Mi elkötelezzük magunkat, hogy a Te világodnak, a Te ideáljára

⁹ Tavaszty Sándor: *Az erdélyi magyar kálvinizmus munkája a vallástudományi irodalom terén az utolsó decenniumban*. Erdélyi Irodalmi Szemle, 1924. 47.

¹⁰ Tonk Márton: *Idealizmus és egzisztenciafilozófia* Tavaszty Sándor gondolkodásában. Pro Philosophia, Kolozsvár–Szeged 2002, 38.

¹¹ Azért emeltem ki ezt a három személyiséget, mert a kálvinizmus világnézeti kérdéseit vizsgálva Makkai, Tavaszty és Ravasz tudományos munkásságát fogom elsősorban részletesebben elemezni. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy hármukon kívül a böhmi filozófia öröksége nagyon erősen jelen van ifj. Bartók György munkásságában, valamint nyomokban felfedezhető Imre Lajos írásaiban is.

idnak, a Te életednek nemcsak hirdetői, de bizonyágtevői s legjobb erőnk szerint megvalósítói is leszünk.”¹²

Tavaszy Sándor számára a közéleti tevékenység mindig a hívő ember világban való megjelenését jelentette. Semmilyen politikai csoportosulásnak vagy pártnak tagja nem lett, de mindig féltő szemmel figyelte az erdélyi magyarság politikai eseményeit. Talán a legszebb és legpontosabb jellemzés Tavaszty közéleti elkötelezettségéről így hangzik: „magyarságtudata nem volt harsány, de mély volt és igaz.”¹³ Tavaszty hatalmas, írott szellemi hagyatékot hagyott maga után. Hagyatékából sok hosszabb tanulmány vagy rövidebb cikk foglalkozik társadalmi kérdésekkel. A már előbb említett transzvilvanizmus karakterisztikáját magán hordozó erdélyi lélek képe bontakozik ki ezekben az írásokban. „A Tavaszty-írásokban is a nép és a népi kultúra lesz alapja bármiféle kultúrának, bár ennek az ideológiának társadalmi bázisát elsősorban a városlakó középréteg, értelmiségiek s a falusi lakosság olvasottabb rétegei jelentették. A cél az együttműködés mellett olyan közösség kialakítása, amelyben mindkét réteg jelen van. A közösségerősítéshez tartozott a három erdélyi nép – szász, román, magyar – együttélésének történelmi és pszichikai érvekkel való igazolása is. A helyzet értelmezésén, a legitimáción, a közösségerősítés identifikáló szerepén túl jelen volt az utópia is: Erdély autonómiája. Ehhez kapcsolódott az eszményítés, a mítosz, egy olyan erdélyi lélek-mítosz kialakítása, amely nemcsak az illúziók világából, hanem a korban oly népszerű nemzetkarakterológiából is táplálkozott. Ha az »erdélyi lélekről« beszélnünk, bár bekapcsolunk egy misztikus szálát, de egy dimenzióval szélesedik az önerősítés lehetőségeinek köre. Hiszen az erdélyi lélek nemcsak magyar, hanem szász és román is.”¹⁴

A történelmi kálvinizmus egyik legmarkánsabb stílusjegye az, hogy a keresztyén identitást, valamint a kálvinizmust világnézeti kérdéssé tette. Egy olyan rendszert hozott létre, amely az emberi világ egészére nézve fogalmaz meg kérdéseket, valamint ad rájuk válaszokat, és ebben az emberi világban definiálja önmagát. Ami azonban megkülönbözteti a liberális felfogástól az az, hogy ennek teológiai alapja nem más, mint Istennek az egész világot átszövő mindenhatósága, szuverenitása. Ezen szuverenitás, mint teológiai alapelv a kálvinizmus világnézeti alapelvévé vált. Sebestyén Jenő így vall erről: „A kálvinizmusnak [...] ezt az elvét (ti. Isten szuverenitását) kell újra előtérbe állítani éspedig a régi teológiától eltérőleg: nem csak, mint

¹²Tavaszy Sándor: Böhm Károly koporsójánál! *Egyházi Újság* 2 (1911/6), 99.

¹³Juhász Tamás: Tavaszty Sándor. In: *Akik jó bizonyágot nyertek*. A kolozsvári Református Teológia tanárai 1895–1948. Gondozta Kozma Zsolt, Misztótfalusi Kis Miklós Sajtóközpont, Kolozsvár 1996, 283.

¹⁴Veres Ildikó: *A Kolozsvári Iskola I.*, Mikes International Alapítvány, Hága, 2005, 30.

teológiai alapelvet, hanem mint világnézeti alapelvet (a kálvinista gondolkodás számára) és mint életelvet (a református keresztyénség, társadalom, kultúra és politika számára). Mert igaz, hogy a predestináció gondolata az egyház szíve (*cor ecclesiae*), de az is bizonyos, hogy a szuverenitás a kálvinizmus lelke, gondolkozásának, világnézetének alapja és kiindulási pontja.”¹⁵ Tavasz publicisztikájában is fontos hangsúlyt kaptak a világnézeti kérdések. Ezt a több aspektusból is körüljárt kérdéskört fontosnak tartotta, hiszen úgy ítélte meg, hogy a világnézeti kérdésekkel szembenéző, kételkedő ember találhatja meg igazán önfenntartásnak legmagasabb rendű módját. A világnézetet a következőképpen definiálta: „Ezek szerint világnézet alatt – tulajdonképpen értelemben – a világnak nem akármilyen szemléletét értjük, hanem csak egységes szemléletét, amely központi gondolatba foglalja, egyetemes koncepciókban fejezi ki a világról való felfogást.”¹⁶ A hitvallásos kálvinizmus, mint világnézet Tavasz szerint az erdélyi protestantizmus alapját adja, melynek megismerése hozzájárul a szabadelvűséggel szembeni harchoz. Egyik írásában azt fejtegeti, hogy mi a különbség a *református* és a *kálvinista* között. „A református hitvallás az örökkévalóság szempontjai alatt keres feleletet a lét és az élet örök kérdéseire az örök isteni kijelentésből, míg a kálvinizmus az idői lét szempontjai alatt keres feleletet az idői lét és élet kérdéseire úgy, hogy a kijelentésnek is engedelmessé válik.”¹⁷ Megítélése szerint a kálvinizmus több mindent foglal magában, mint a reformátusság, hiszen a reformátusság a kálvinizmus egyik vallási formája, míg a kálvinizmus magában foglalja egyszerre a hitvallást, a tant és a közösséget. „A kálvinista tehát sokkal egyetemesebb világfelfogást és életirányt jelöl, mint a református.”¹⁸ Tavasz szerint a kálvinista életfelfogással szemben két véglet tornyosul: a szabadelvűség, vagyis a liberalizmus és az ellenpóluson álló kizárólagosság. Véleménye szerint mind a két szélsőségnek megvannak a maga történelmi gyökerei. Találó képpel mutatja be ennek a két világnézetnek a mechanizmusát. Egy folyó az emberiség története és ennek a folyónak az egyik partján a kizárólagosságon munkálkodók arra törekednek, hogy a partot olyan magasra emeljék, amin a víz soha nem tudna kijönni, a túlparton pedig a szabadelvűek az alacsony partot is el akarják bontani, hogy a víz soha ne maradjon medrében. A kizárólagosság azt jelenti, hogy az a vélt vagy valós önigazságon túl más igazságot

¹⁵ *Emlékkönyv Sebestyén Jenő születésének 100. évfordulójára*. Szerkesztette dr. Ladányi Sándor. Pál László: A történelmi kálvinizmus (tanulmány). Kiadja a Református Egyház Zsinati Irodájának sajtóosztálya, Budapest, 1986. 161.

¹⁶ Tavasz Sándor: *Világnézeti kérdések*. Turda–Torda, 1925, 5.

¹⁷ Tavasz Sándor: A kálvinista világnézet alapkérdései. *Kálvinista Világ* 1. (1927/6).

¹⁸ Tavasz Sándor: *A kálvinista világnézet alapkérdései, Válogatás a 20. század első felének református teológiai irodalmából*. Kálvin János Kiadó, Budapest, 1997, 60.

nem ismer és nem fogad el. Ez a totalitárius rendszerek kialakulásának az alapköve. Ezzel szemben a szabadelvűség lerombol maga körül minden korlátot. Olyannyira, hogy már az egyéni jelleg, a személyesség nem is számít. Sőt a korlátok lebontásával eltűnnek az erkölcsi és társadalmi szabályok és normák. Tavasz szerint a világtörténelemben bekövetkezett legnagyobb változások, és az azokat véghezvivő személyek nem a kizárólagosság és nem a szabadelvűség köréből érkeztek. A két pólus közötti helyes útírányt is felvillantja előttünk Tavasz. „Nem a szabadelvűség és nem a kizárólagosság, hanem az egyetemesség az az ige, amely mint világitó csillag kivezethet a szabadelvűség és a kizárólagosság által megmérgezett jelen bűzös és öldöklő atmoszférájából. [...] De tudjuk, hogy <egész világ nem a mi birtokunk, amennyit a szív felfogat magában, sajátunknak csak annyit mondhatunk>. Ezért keresnünk kell ebben az egyetemes gazdagságban a mi csillagunkat, a mi virágunkat és a mi igazságunkat, és mutatnunk kell egymásnak, mint gyermekek, hogy íme, lásd és örvendj te is, ezt hozta nekem a karácsonyi angyal.”¹⁹

Amint már a bevezetőben jeleztem, 1925-ben nemcsak a *Világnézeti kérdések* című mű jelenik meg, hanem Az Útban, a *Pásztortűzben* és a *Református Szemlében* több mint egy tucat olyan cikk, amely a kálvinizmus világnézeti vagy valamely más társadalmi, teológiai szerepével foglalkozik. Ugyanakkor – mintegy egyedi stílusjegyként – több cikkben is a filozófiai megközelítés a meghatározó. A *Pásztortűzben* megjelent Böhm Károly személyisége, vagy Az Útban közölt *A filozófiai világnézet a teológia tudományos kialakításában. Böhm filozófiája a teológiában tanulmánya* már címében is hordozza a filozófiai megközelítést. Ugyanakkor a *Református Szemlében* megjelent, *A kálvinizmus átfogó ereje* című tanulmányában a hegeli filozófiára hivatkozva – mely szerint egy szellemi alkotás nagyságát az adja, hogy milyen nagy ellentéteket egyesít és békít ki – kijelenti, hogy a kálvinizmus a jelenben e kritérium alapján a legnagyobb vallásalakulat. „A történelmi élet azt igazolja, hogy a kálvinizmus, míg egyfelől legnagyobb mértékben képes volt nemzeti karakterűvé lenni, másfelől a keresztyén univerzalizmusnak, vagy mondjuk az internacionalizmusnak is mindenha a legerőteljesebb szószólója és vezérlő szelleme volt.”²⁰ A filozófiai párhuzam visszaköszön *A kálvinizmus mint az erkölcsi komolyság vallása* című írásában is, ahol az Immanuel Kant erkölcsi komolyságát egyenesen a kálvinizmus szellemének tulajdonítja, így etikai kérdésekben is a kálvinizmust tekintette zsinórmértékének. *A kálvinizmus, mint az erkölcsi komolyság vallása* című írásában kifejtette, hogy a Kálvin által megformált, Krisztusból táplálkozó erkölcsi

¹⁹ Tavasz Sándor: *A kálvinista világnézet alapkérdései* 81.

²⁰ Tavasz Sándor: *A kálvinizmus átfogó ereje. Református Szemle* 18 (1925/2), 18.

rend szigorúságából semmit sem engedhetünk. Hiszen csak ezen erkölcsi komolyság által – melyben Isten akarata fogalmazódik meg – szabad bármiféle világnézeti kérdést vizsgálni. Vallotta, hogy a „kálvinizmus erkölcsi komolyságának követelésére vagyok humanista, amikor az Isten képére teremtett emberi lélek megbecsüléséről van szó; vagyok radikális, mikor a bűn ellen kell harcolnom, mert a bűn csak radikális kiirtást érdemel; vagyok evolucionista, mikor a magasabbrendűség elismerése ezt követeli; vagyok demokrata, mikor népem felemeléséről van szó; vagyok progresszív, amikor az Isten szívéből kipattant eszményeim csak megállás nélküli haladást parancsolnak reám; vagyok konzervatív, amikor új, de silány értékjegyek devalválni igyekeznek régi, de maradandóbecsű javakat”.²¹ Ugyanakkor a kálvinizmus nemcsak etikai, hanem hitvallási jellege is nagy jelentőséggel bír, ezért az erdélyi kálvinizmus arculatához szorosán hozzátartoznak a hitvallások is. „Az erdélyi történelmi kálvinizmus mindig nagy gondot fordított arra, hogy konfessziókban, symbolumokban, hitvallásokban tisztába jöjjön önmagával.”²² A magyar és ezen belül az erdélyi kálvinizmusnak vannak olyan jellegzetes sajátosságai, amelyek egyedivé teszik a világekálvinizmus palettáján. Két ilyen egyedi stílusjegyet emel ki Tavasz, az egyik a kálvinista ember és a gyülekezetek konzervativizmusa, a másik meg az igei pozitívizmus, mely kettő a különböző történelmi korokban nemzet megtartó erővé tudott válni. „A magyar nemzet történetének minden elfogulatlan kutatója és ismerője bizonyosságot tehet arról, hogy a sajátos magyar életnek, a nemzeti érzületnek és kultúrának az őrzője és megtartója elsősorban mindig a kálvinizmus volt. [...] amikor a legnagyobb viharok tomboltak a magyar élet egén, a nemzeti élet csaknem kizárólagos őre, különösen Erdélyben, a kálvinizmus volt.”²³

Tavasz a dialektika-teológia elkötelezett zászlóvivője volt, ugyanakkor az erdélyi reformátusság számára a kálvinizmus eszmerendszerének propagálásában elvitathatatlan érdemei vannak. „A kálvinista keresztyén lelkipásztort ma Erdélyben Isten akarata is arra kötelezi, hogy sok missziói leleményességgel szolgálja az erdélyi magyar tudományosságot, s önmagában megalapozva sok áldozatosággal váltsa fel azt az ismeretközlés aprópénzeire s javítsa és emelje népünk lelkének nemes ércfedezetét.”²⁴ Az 1927–28-as tanév záró ünnepélyén a teológia igazga-

²¹ Tavasz Sándor: A kálvinizmus mint az erkölcsi komolyság vallása. *Református Szemle* 18 (1925/16), 243.

²² Tavasz Sándor: A kálvinizmus hitvallási jellege. *Református Szemle* 18 (1925/3), 33.

²³ Tavasz Sándor: A magyar kálvinizmus sajátossága. *Református Szemle* 18 (1925/18), 273.

²⁴ Tavasz Sándor: Az erdélyi magyar kálvinista papság tudományos kötelezettségei. A Magyar Tudományos Akadémia százéves évfordulója alkalmából. *Református Szemle* 18 (1925/49), 788.

tójaként a következő szavakkal bocsátotta ki az ifúságot: „Legyen a kálvinizmus ismét egyetemes élethatalom! Ez a parancs első sorban nektek szól, ifjú barátaim, akik engedelmes végrehajtói kell legyetek a Szentlélek-Isten új és új igazságainak, megvilágosító bizonyoságtételének.”²⁵

Tavaszy Sándor 1925-ben publikált, a „**transzilvanista kálvinizmus**” stílusjegyeivel foglalkozó írásai

Világnézeti kérdések. Turda–Torda, 1925. 185 old.

A teológiai tudományok helye a tudományok mai rendszerében. *Az Út*, 20–24.

A filozófiai világnézet a teológia tudományos kialakításában. A Böhm filozófiája a teológiában. *Az Út*, 165–172.

Mire kötelezi a keresztyén lelkipásztort kálvinizmusa. Előadás a marosvásárhelyi lelkészi konferencián. *Az Út*, 191–199.

Az erdélyi sajátosságok világnézetünkben. *Pásztortűz*, 21.

Böhm Károly személyisége. *Pásztortűz*, 158–160.

A kálvinizmus átfogó ereje. *Református Szemle*, 17–18.

A kálvinizmus hitvallási jellege. *Református Szemle*, 33–34

A kálvinizmus mint a tett keresztyénsége. *Református Szemle*, 81–82

A kálvinizmus mint az erkölcsi komolyság vallása. *Református Szemle*, 141–143.

A magyar kálvinizmus sajátossága. *Református Szemle*, 257–259, 273–275.

Kálvinista lelkünk, keresztyén kultúránk és magyar anyanyelvünk védelme. Rendkívüli egyházkerületi közgyűlés 1925. május 14-én. *Református Szemle*, 337–345.

A kálvinista keresztyén teológus-diák típus és nevelésének munkája intézetünkben. *Református Szemle*, 449–453.

Az erdélyi kálvinista kollégiumok kultúrhistoriai jelentősége. A marosvásárhelyi kollégium vendiákjainak ünnepi találkozója alkalmával tartott beszéd 1925. június 27-én. *Református Szemle*, 469–472.

Múltunk öröksége és örökségünk szelleme. Az erdélyi ref. egyházkerület kolozsvári teológiai fakultása alapításának harmincéves évfordulója alkalmával tartott emlékbeszéd 1925. október 4-én. *Református Szemle*, 677–686, 691–694, 707–710.

A reformáció parancsa ma hozzánk. *Református Szemle*, 689–690.

Az erdélyi magyar kálvinista papság tudományos kötelezettségei. A Magyar Tudományos Akadémia százéves évfordulója alkalmából. *Református Szemle*, 785–788.

²⁵ Tavaszy Sándor: Évzáró beszéd. *Református Szemle* 21 (1928/27), 424.